

Hojaly molla

Category: Kitapcy, Sözler, Ýazyjy şahyrlaryň we alymlaryň terjimehaly

написано kitapcy | 22 января, 2025

Hojaly molla HOJALY MOLLA

Hojaly molla türkmen edebiýatynyň taryhynda, esasan, edebi mirasy topлаýjy we öwreniji hökmünde tanalsa-da, onuň şahyrçylygy dogrusynda welin, şu wagta çenli belli bir zat aýdylman gelinýärdi.

1915-1916-nky ýyllarda çykan «Протоколы заседаний и сообщений членов Закаспийского кружка любителей археологии и истории Востока» atly žurnalyň 2-nji sanynda Hojaly mollanyň «Gadym taryh» atly makalasy çykarylýar. Awtor makalasynyň başynda şeýle ýazypdyr:

«...Köp ýazykly, az tagatly, Gyzylyarbat säkineli, Bäherdende ystykamat kylgyjy Molla Hojaly Myratberdi ogly. Taryhy Muhammedi sene 1331-de Rejep aýynyň ýigrimi dördi ýekşenbe gününde, taryhy Isawy 1913-nji senede iýun aýynyň on altynjy gününde, elli üç ýaşda... mundan soňky zaman adamlaryna ýadygärlik üçin bu taýga baş goýdum».

Eger Hojaly molla 1913-nji ýylda 53 ýaşynda bolsa, diýmek ol 1860-njy ýylda dünýä inipdir.

Hojaly mollanyň ogly Myratberdiniň aýaly Aýsoltan eje öz gaýyn atasynyň durmuşy barada şeýle habar berýär:

«Hojaly mollanyň kakasyna Myratberdi molla diýer ekenler. Myratberdi molla Gökdepe urşunda wepat bolýar. Myratberdiniň kakasynyň ady Hojaly bolupdyr. Hojaly molla öz atasynyň ady dakylýar. Myratberdiniň ejesine Ogulsoltan diýer ekenler. Myratberdiniň öz aýalynyň ady Ogylbikedi. Ogulbike Bäherdeniň Ýylýsuw diýen ýerinde aradan çykdy. Hojaly molla tekäniň mökrüp diýen tiresindendir. Hojaly molla üç dogan bolup, ol şolaryň iň ulusydy. Iň kiçilerine Ýazmyrat diýerdiler. Ol perzentsiz dünýäden ötdi. Hojaly mollanyň oglunyň ady

Myratberdidi. Galan at bolany üçin, oňa Atamolla hem diýerdiler, men şonuň aýaly. Hojaly mollanyň ýene-de ýedi sany gyzy bardy. Myratberdiniň ogly Gurbanberdi bolsa uruşda öldi. Hojaly mollanyň aýaly Nyýazgül Bäherdeniň Durun obasynda oturýan Orazgeldi mollanyň doganydy...»[1]

Hojaly molla ýaşlykda Bäherdeniň Durun obasyndaky Rahmanberdi işanyň medresesinde okaýar. Onuň medresäni gutaranlygy ýa-da gutarmanlygy belli däl. Hojaly molla 1890-njy ýylda açylan rus-tuzem mekdebinde üç ýyl okaýar. Ol 1879-njy ýyldan tä 1960-njy ýyla çenli Ashabad uezdiniň Durun pristawybda mürzeçilik wezipesinde işleýär. Soňra ol senetçilik bilen meşgullanýar.

Hojaly mollanyň kakasy Myratberdi hem sowatly bolupdyr. Ol hem türkmen edebiýaty bilen gyzyklanýan eken. Kakasynyň beýle häsiýeti ogly Hojaly molla-da täsir edýär. Ol hem türkmen halk döredijiligi we edebiýaty bilen gyzyklanyp başlaýar. Bu hakda Aýsoltan eje şeýle maglumat berýär:

«Ol dilewardy, Keminäniň, Ependiniň şorta sözlerini aýdyp bererdi. Ol goşgy goşardy, okardy, kitaplary kändi, onuň gurama kitaby bardy, Hojaly mollanyň gündeligi bardy»[2]

Hojaly mollanyň ylymly, akyllý adamdygyny onuň kitaba, halk rowaýatlaryna söýgüsiniň kändigini akademik A.N.Samoýlowiç hem ýazypdyr.[3] Hojaly mollanyň türkmen edebiýaty we onuň halk döredijiligi bilen gyzyklanyp gelendigini onuň A.N.Samoýlowiçe iberen materiallary hem tassyk edýär. Ol Belýaýewe iberen hatynda türkmen nakyllaryndan bir kitapça taýyn edendigini hem ýazypdyr. Ine, şular hem Hojaly mollada şahyrçylyk zehininiň oýanmagyna täsir edipdir. Hojaly mollada şahyrçylyk zehininiň bardygyny A.N.Samoýlowiç hem belläp şeýle ýazypdyr:

«Мне не привелось найти среди туркменов писанных воспоминаний о последнем решительном событии как истерический приходов русских. Молла Ходжали, довольно легко владеющий стихом поведал мне, что давно собирается вместо с одним своим другом обработать в стихах рассказы соплеменников и собственные

впечатления о «Гёкдепе дагвасы».[4]

Görnüşü ýaly, Hojaly molla şygyr düzmeği başaryan adam bolupdyr. Bu ýagdaý onuň şygýrlaryndan hem görünýär. Aýsoltan ejäniň aýtmagyna görä, Hojaly mollanyň öz şygýrlaryny ýazýan ýörie gurama kitaby-da bolupdyr. Şeýle-de bolsa, şahyryň bize gelip ýeten mirasy juda ujypsyz ýagdaýdadyr. Ol eserlerini Kätibi lakam bilen ýazar eken.

Hojaly molla Magtymgulynyň tematikasyny synlamak bilen, şeýle ýazypdyr:

«Magtymguly ajaýyp... zat görse ýazardy. Gezen ýerinde her jüre sözleri ýazmaga başlardy».[5]

Şu sözleri bilen ol beýik şahyryň öz temasyny durmuşdan alandygyny dogry belleýär. Hem edebiýatçy, hem şahyr Hojaly mollanyň özi şu prinsipe eýerip bilipmi? Ýok. Hojaly molla öz döredijiliginde subýektiwizmden öňe gidip bilmändir. Ol durmuşyň jümmüşinde aralaşmagy başarmandyr.

Hojaly mollanyň bize mälim bolan şygýrlaryndan iki sanysy akademik A.N.Samoýlowiçe ýazylan hatlar hökmündäki şygýrlarydyr. Ol şygýrlarda awtor özüniň alyma bolan duýgudaşlygyny beýan edýär. Şygýrlarda iberilýän adamyň-da, iberýän adamyň-da takyk obrazy belli däl, olarda durmuş meselesi görkezilmän, diňe şahsyýetleriň bir-birine bolan subýektiw garaýyşlary beýan edilýär. Emma türkmen edebiýatynyň taryhynda goşgy bilen iberilýän hatlaryň ullakan terbiýeçilik ähmiýete eýeleri-de bolupdyr. Zynharynyň Allaha iberen hatynda[6] onuň parahorlar, ahlaksyzlar hataryna goşulandygy duýdurylýar we ol ýazgarylmalik bilen, dogry ýola çagyrylýar. Bu hat Allaha ullakan täsir edýär we onuň zähmetkeşleriň tarapyna geçmegine ýardam berýär. Zynharynyň ol hatynyň ullakan taryhy ähmiýeti bar. Çünki Zynhary öz hatynda durmuş meselesini öňe sürýär we ony takyk detallar bilen subut edýär. Emma Hojaly mollanyň bu hatlarynyň mazmuny iki dostuň arasyndaky şahsy gatnaşykdan aňry geçip bilmändir.

Hojaly mollanyň «Gadym taryh» ady bilen çap etdiren makalasynyň içinde onuň Keýmir köre bagyşlap ýazan mesnewi

formasyndaky bir şygry hem çap edilipdir:

Är nazar salsa, kesek nan bolar,
Hak nazar salsa, kişi soltan bolar.

Herne aýtgan sözleri bolmaz hata,
Hak aña öz lutfudan kylmyş eta.[7]

Bir gözi dogmuş eneden kör idi,
Bir gözi ýaşlykda kör bolmuş idi.[8]

Awtor özüniň bu eserinde türkmen halkynyň legendar gahrymany bolan Keýmiri wasp edýär. Ýöne bu ýerde hem awtor gahrymanynyň tipiki obrazyny onuň bitiren işleri arkaly takyk suratlandyryp bilmändir. Ol öz gahrymanyny umumy äheňde wasp edýär. Şahyr öz suratlandyryýan zadyndan obýektiv netije çykaryp bilmän, abstraktlyga ýüz urýar. Onuň pikirçe, suratlandyrylýan gahrymanyň şol derejä ýetmegi diňe hudaýtarapyn bolýar.

Hojaly molla 1906-1907-nji ýyllarda hem şygry ýazýan eken. Bu kärini 1915-1916-njy ýyllarda-da dowam etdiripdir. Ol öz şygrylaryny goşuk, mesnewi we gazal formasynda ýazypdyr, özi-de şol şygry formalarynyň ussady bolupdyr. Ep-esli döwürde şygry ýazan we goşgy düzmekligiň ussady bolan Hojaly mollanyň bize gelip ýeten edebi mirasy, ýokarda belleýşimiz ýaly, ujypsyz mukdarda. Şonuň ýaly hem şahyryň döredijilik tematika dar. Biziň pikirimizçe, onuň eserleriniň hemmesi toplanylyp ýetişilmändir. Entek şahyryň bize belli bolmadyk eserleriniň halk arasyndan tapyljakdygyna umyt baglamak gerek. Ine, şol wagtda Hojaly mollanyň döredijiligini hemmetaraplaýyn derňemeklige şert dörär.

Akademik Samoýlowiç Hojaly molla 1917-nji ýylda dünýäden öten diýip görkezýär. Emma Aýsoltan eje Hojaly mollanyň soňky döwürlerde gumdaky Sekizajy diýen obada oturandygyny, şol ýerden Gyzylyarbada göçüp gelendigini, Sowet hökümeti ýeňeninden üç ýyl soň aradan çykandygyny, onuň Gyzylyarbadyň Garabogaz diýen ýerindäki Gaplaňly ata gonamçylygynda jaýlanandygyny gürrüň berýär.

[1] Inw. 2196.

[2] Şol ýerde.

[3] «Записки Восточного отделения императорского русского археологического общества», т. XVIII, СПб, 1908 г.

[4] Sankt-Peterburgyň Saltykow-Şedrin adyndaky döwlet kitaphanasynyň golýazmalar bölümi, f. 671, iş. 112.

[5] «Закаспийская туземная газета», 3, IV-1915, N»25.

[6] Inw. 110.

[7] «Протоколы заседаний и сообщений членов Закаспийского кружка любителей археологии и истории Востока», N»2. Асхабад, 1916.

[8] Şol ýerde. Ýazyjy şahyrlaryň we alymlaryň terjimehaly